

NOTES SOBRE ELS INICIS DE LA PEDAGOGIA OBRERISTA D'ESQUERRES A MALLORCA

A.J. Colom Cañellas

El triomf de la Revolució del 68, i la Constitució de 1876 si bé era més equilibrada que la del 69, consolidaven ja de forma irreversible, el concepte d'Estat liberal malgrat el seu asentament es fes amb lentitud i amb contradiccions que restaren efectivitat a les accions legislatives i de govern que, al manco teòricament, anaven, o volien anar, cap a la constitució d'un Estat modern. El desenvolupament econòmic que poc a poc s'anava aconseguint mitjançant l'alliberament de la pròpia política econòmica de l'Estat feia irreversible el regresionisme a l'absolutisme monàrquic, si bé les antigues classes tradicionals, conformades ara i integrades en el si del partit conservador, intentaven, mitjançant el marc de la democràcia establerta, reaccionar a favor dels seus interesos de classe defensant sempre postures ideològiques típiques dels seus avantpasats polítics.

A Mallorca, comprensiblement, l'enfrontament es va dur a terme entre la burgesia i els nuclis més reaccionaris i conservadors de la nostra societat, fent, com és lògic, causa comú amb les posicions de l'església, perquè era, aleshores, la burgesia, l'enemic més seriós ja que sols ella tenia un poder econòmic tal, que feia possible la competència al poder secular de les antigues classes dominants que es veien en perill degut a la prepotència que arreu de l'Estat evidenciava la nova formació social. D'aquesta forma, els esforços de l'Església i del conservadurisme mallorquí es va dirigir a fer fracassar el projecte educatiu i de preponderància de la nostra burgesia, la qual cosa, evidentment, va aconseguir en poc temps. Així, davant l'expansionisme ideolò-

gic i de la nova actitud que supossava l'Escola Mercantil¹, el magisteri no oferia cap perill seriós; en primer lloc perquè tanmateix el govern central ja romania ben controlat pels poders fàctics, i sobre tot, el Ministeri de Foment que mai va innovar i

- (1) L'amplia bibliografia sobre l'Escola Mercantil i la incidència de la "Institución Libre de Enseñanza" de Madrid a Mallorca, determina ben certament com a l'Illa el moviment institucionista obei a l'alternativa ideològico-educativa de la burgesia, i com l'església amb unes bones orquestades campanyes de premsa i d'opinió en general, s'oposà al projecte de formació que l'Escola i els seus animadors pretenien.

Avui contem amb els següents treballs al respecte:

ALCOVER, J.: *D. Alejandro Rosselló, hijo ilustre de Mallorca*. Tipogr. Tous, Palma 1920.

BALLESTER, R.: *Bosquejo histórico sobre la Instrucción Pública en Mallorca*. Tipogr. Soler, Palma 1904.

COLOM, A.J.: *L'evolució de l'educació a Mallorca en els segles XIX i XX*, en Full Informatiu de la Coordinadora de les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, núm. 1, Girona 1980.

COLOM, A.J.: *Un cas d'influència institucionista a Mallorca. Els inicis de l'activisme escolar*, a "Lluc", núm. 693, Setembre/octubre 1980.

COLOM, A.J. y DIAZ, F.: *El fracaso del krausoinstitucionismo en Mallorca*, en "Mayurqa", núm. 16, Palma 1976, pp. 4 a 76.

COLOM, A.J. y DIAZ, F.: *Educación y Sociedad en la Mallorca Contemporánea*. Caja de Ahorros de Colonia-Pollensa, Palma 1977.

COLOM, A.J. y DIAZ, F.: *D. Alexandre Rosselló i l'Escola Mercantil de Mallorca a L'Educació a Mallorca. Aproximació Històrica*. Ed. Moll, Palma 1977.

DIAZ, F.: *Alexandre Rosselló, la manipulació d'una utopia*. III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Girona 1979.

DIAZ, F.: *Alexandre Rosselló i la "Institución Mallorquina de Enseñanza"*, a "Lluc", núm. 693, Setembre/Octubre de 1980.

DIAZ, F.: *L'Institucionisme a Mallorca: El Boletín de la Institución Mallorquina de Enseñanza*, a les IV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Tarragona 1981.

JANER, G.: *Krausismo y Educación en Mallorca*, a "Cuadernos de Pedagogía", núm. 34, Barcelona, Setembre 1977.

JANER, G.: *La Institución Mallorquina d'Ensenyament*, a "Lluc", núm. 683, setembre/octubre de 1980.

MULET, B.: *L'Escola Mercantil enfront de l'escola tradicional*, a "Maina", núm. 3, Maig de 1981.

NICOLAU, G.: *Folklore i Educació infantil en la Institució*, a "Lluc", núm. 683, Setembre/Octubre de 1980.

POMAR, J.: *Ensayo histórico sobre el desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca*. Impr. Soler, Palma 1904.

SEGUI, A.: *Aproximació a la Didàctica Institucionista*, a "Lluc", núm. 683, Setembre/Octubre de 1980.

SUREDA, B.: *La polemica periodística a propòsit de la "Escuela Mercantil"*, a "Lluc", núm. 683, Setembre/Octubre de 1980.

VIVES, M.: *L'Institucionalisme a Mallorca*, a "Estudis Balearics", núm. 2, Palma, Setembre de 1981, pp. 133 a 148.

millorar les condicions del magisteri primari; en segon lloc, i com a conseqüència del que hem dit, el magisteri no assolí mai de poder social, i com a grup, la seva incidència era gairebé inexistent; darrerament, perquè a Mallorca, i sobre tot als pobles, el poder conservador era total, i essent l'escola i l'ensenyament elements dependents dels municipis, les hipotètiques accions dels mestres restaven també controlades de forma immediata. Si a tot això afegim que l'orgue d'expressió dels mestres illencs "*El Magisterio Balear*" fou sempre respetuos amb l'església i el dogma, i que excepte en comptades ocasions, que defensà obertament les postures progressistes, es dedicà a la innovació pedagògica i a la formació professional dels seus associats, no ens ha d'extranyar que el tradicionalisme mallorquí no reparàs ni prenguéss amb serietat al magisteri com a perill imminent.

La reacció conservadora no tingué com objecte al magisteri; en canvi i tal com demostra tota la bibliografia sobre el tema, va dirigir tots els seus esforços en contra de l'Escola Mercantil, símbol del poder de la nostra burgesia en matèria educativa. Podem dir, aleshores, que els esforços dels conservadors mallorquins anaren dirigits cap a la nova classe social, marginant l'hipotètic perill liberal de les noves classes mitges per esser, en aquests moments, inexistent o estant encara en situació embrionari. Les forces conservadores reaccionaren en aquest moment, tal com ho fan sempre, davant els perills objectius, (burguesia de l'Escola Mercantil), o en front d'elements que podien arribar a esser perillosos i que, per tant, caldria controlar abans de que fos massa tard. Fixant-nos en aquest segon punt, (ja que consider el primer prou analitzat per l'actual bibliografia), el perill que podia tenir possibilitats d'inquietar a l'aparell de forces del conservadurisme, no era altre que el conseqüent a l'aparició a l'illa de la burgesia, o sia, la classe treballadora. En efecte, l'acumulació de capital sols es pot dur a terme transformant les antigues formes i modes de producció; el treball fabril, refrendat en aquesta època per l'augment demogràfic de l'illa, durà com a conseqüència l'aparició de l'obrer urbà i del proletariat, que, conscient de la seva situació d'explotació, s'organitzarà per tal de defensar els seus drets de classe. O sia, l'aparició a Mallorca de la burgesia a la dècada dels anys seixanta es veu corroborada per l'aparició, paral·lelament, de les primeres organitzacions obreres; si a tot això tenim en compte la liberalitat de la Constitució del 69, vorem com, a Mallorca, i a partir d'aquesta data, l'organització del moviment obrer va prenent forma, si bé, i com és lògic, la seva importància estarà en funció del poder econòmic i social que anava assolint la burgesia ja que era una conseqüència directa de la seva capacitat de creació de llocs de treball, i per tant, de les seves possibilitats d'inversió. Així doncs, i paral·lelament a les formes educatives pròpies de la burgesia, (L'Escola Mercantil), començaran a aparèixer formes obreristes d'ensenyament, a les quals, l'Església i les classes més tradicionals, opossaran les seves alternatives, (Escoles nocturnes, escoles de Sant Josep, Associació d'Obrers Catòlics, etc.). De totes formes, en aquest treball, sols donarem compte de les primeres activitats pedagògiques obreres desarelades del poder fàctic de l'església, i per tant, amb plantejaments ideològicopolítics d'esquerres i molt aprop dels típics postulats de la lluita obrera com a lluita d'alliberament de classe.

A la llum de l'article 17 de la Constitució de 1869, que manifestava que cap es-

panyol podia ésser privat del dret a associar-se per fins de la vida humana que no fessin contraris a la moral pública, es varen organitzar ben prest a Mallorca tota una sèrie d'associacions de divers caràcter ² que, per norma general, tenien més un sentit lúdic que no cultural: *"Pensamiento regenerador es éste, y muy digno, de un pueblo que aspira con vehemencia a la ilustración, capaz de concordar y hacer que produzcan la armonía más sublime una multitud de instrumentos que forman hoy un mundo etereogeneo y de mal gusto (...). Más es digno de lástima que siendo tan apremiantes en nuestro país las necesidades de cultivar lo indispensable para la vida del espíritu, se vean tanto tiempo y metal, destinado por la iniciativa particular a lo innecesario" ³.*

De totes formes, una d'aquestes societats fou creada amb un sentit exclusivament pedagògic: en referesc a l'anomenada "Sociedad Escuela Democrática Republicana" que en el seu reglament i com a proposit genèric confesava que no era altre que *"fomentar la instrucción creando en la misma una escuela nocturna para que los socios e hijos de los mismos menores de quince años puedan aprender a leer y escribir"* ⁴, i ja a l'article cinquè deia ben clarament: *"Todas las miras de esta sociedad y toda su atención y esfuerzos deberan dirigirse a fomentar la instrucción"* ⁵. De fet, l'Escola Democrática Republicana, representà la primera experiència organitzada de pedagogia obrerista d'esquerres a Mallorca essent l'únic estudi que tenim sobre ella la pàgina que, al respecte, ens ofereix M. Duran ⁶.

Sembla ésser que la idea de la creació d'una escola per obrers era ja ben present a l'estiu de 1869 ja que a les pàgines de "El Rayo" es pot llegir: *"Tenemos noticias fidedignas que va a establecerse en un punto céntrico de esta capital una academia para enseñar a las clases obreras los elementos de la mayor parte de las asignaturas que se estudian en el Instituto. Las clases tendrán lugar por la noche y nos consta la aptitud de las personas que se dice se ofrecen gratuitamente para enseñar dichas asignaturas"* ⁷. No sabem si aquest anunci amparava a l'Escola Republicana, o fou realment el projecte de creació d'aquesta academia el que va fer que aquella s'organitzàs. De fet, el més de juliol apareix la notícia de que es pretenen reunir una sèrie de republicans

(2) Vegi's l'legai n° 1505 de l'Arxiu Municipal de Palma. En ell es troben les peticions i reglaments interns de les següents associacions, totes elles creades el 1869: La Fraternidad, El Centro, La Alianza, La Protectora, La Caridad, El Casino de la Unión, El Circulo Mallorquín, La Asistencia Palmesana, El Casino Mallorquín, La Igualdad, La Honradez, El Casino de Recreo, La Juventud Palmesana, El Casino de la Marina, Las Bellas Artes, El Circulo Católico, El Casino Forense, La Tertulia de la Amistad, El Casino Republicano, La Tertulia, La Tertulia del Progreso y la Conciliación Liberal.

(3) Vegi's "El Fomento" de dia 6 d'Agost de 1870, núm. 16.

(4) Llegai 1505, document XXI, a l'Arxiu Municipal de Palma.

(5) Ibidem.

(6) DURAN, M.: *Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca*. Palma 1980, p. 215.

(7) "El Rayo. Semanario Político satírico", domingo 13 de Junio de 1869, any I, núm. 12, pp. 2-3.

a un local del carrer Fiol per tal de dur a terme el projecte d'una "escola democràtica republicana" ⁸; és evident que aquestes reunions foren la gènesi de l'associació de la que hem comentat els seus estatuts, associació que ja estava formada el mes de setembre puix en "El Rayo" hom pot llegir: "Se acordó celebrar otra reunión para hoy a las doce de la mañana, a fin de que a la mayor brevedad puedan empezar las clases que tendrán lugar por la noche pues es la hora que los socios e hijos de los mismos puedan asistir. Dichas clases estarán regentadas por algunos individuos del seno de la sociedad que se han ofrecido gratuitamente" ⁹, la qual cosa s'ajustava ben bé al que establien els estatuts de la Societat ja que a l'article quint, esmentat, també es llegia: "La escuela que tendrá lugar todas las noches menos los días festivos a las horas que según las estaciones del año acuerden los socios de la misma en Junta Central, estará a cargo de socios de la misma en cuyo patriotismo y abnegación cuenta la sociedad al designarle para desempeñar dicho cargo" ¹⁰.

Sembla ésser que el projecte es va dur a terme i a més amb bon resultat puix sabem que a la tercera setmana de funcionament contava amb un bon grapat d'alumnes: "La sociedad establecida con este objeto, titulada Escuela Democrática situada en la calle Fiol nº 16, está dando unos resultados admirables puesto que todas las noches acuden allí más de cuarenta discipulos que bajo la dirección de algunos socios aprenden con admirable rapidez a leer y escribir y las operaciones elementales de aritmética" ¹¹. Per altra banda, confirmam el bon funcionament de l'Escola Democràtica perquè prest, el mes de novembre de 1869, va poder contar amb un professor remunerat: "En la Escuela Democrática Republicana acordóse en la animada sesión del jueves el nombramiento de un profesor retribuido sin perjuicio de que continuen sus lecciones los socios que gratuitamente se ofrecieron" ¹², i a més perquè es van traslladar a un nou local que reunia millors condicions (al carrer de la Estrella) ¹³, ampliant, poc temps després, les seves tasques a altres formes d'educació tal com debats i conferències de tipus polític, defensant postulats els més radicals que mai s'havien sentit a l'illa: "En la animadísima sesión que tuvo lugar el jueves 10 en la Escuela Democrática Republicana, una ciudadana cuyo nombre sentimos ignorar, hizo un enérgico i elocuente discurso en contra del fanatismo religioso y, especialmente, el de las mujeres que a muchas obliga a dejar los más sagrados quehaceres del hogar doméstico para ir a perder el tiempo a las iglesias arrodillándose a los pies de un confesor inmundo que solo desea sorprender los secretos familiares" ¹⁴. Notes pareescudes a aques-

(8) DURAN, M.: *Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca*. Op. cit., p. 214.

(9) "El Rayo" de Domingo 12 de Setembre de 1869, any I, núm. 25, p. 4.

(10) Vegí's Llegai 1505, doc. XXI, a l'Arxiu Municipal de Palma.

(11) "El Rayo", Domingo 17 de Octubre de 1869, any I, núm. 30, p. 4.

(12) "El Rayo", Domingo 28 de Noviembre de 1869, any I, núm. 36, p. 4.

(13) DURAN, M.: *Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca*, op. cit., p. 215.

(14) "El Rayo", Domingo 13 de Febrero de 1870, any II, núm. 47, p. 4.

ta varen anar sortint a la premsa de l'Illa, donant compte de l'activitat de formació política i social que anava desenvolupant l'Escola Republicana: "*El domingo 19 de febrero se celebró una conferencia en la Escuela Democrática Republicana a la cual acudió un elevado número de público*"¹⁵.

Aquesta activitat de l'Escola Democràtica es va deure, en gran part, als dirigents que la varen impulsar aquests primers anys; cal recordar que el seu president fou Joan Roca, animador ideològic del periòdic republicà "*El Rayo*", i el seu vicepresident, el picapadrer Francesc Tomàs Oliver, protagonista important de la història del moviment obrer espanyol i que, mitjançant els seus articles als diaris mallorquins "*El Obrero*" i sobre tot als publicats en els tres números de "*La Revolución Social*", va cridar l'atenció, fins i tot, del propi Carles Marx, vistes les inclinacions bakunistes que sustentava¹⁶.

L'exemple de l'Escola Democràtica prest va esser imitat per altres associacions: "*Tenemos también noticias de que en muchas sociedades de esta capital se han abierto clases nocturnas y gratuitas donde asisten gran número de hombres y niños con afán indecible de aprender*"¹⁷. Entre les obreristes cal destacar la que va sostenir l'anomenat "Casino Republicano". De fet, es complexa determinar ara diferències entre les dues escoles. El "Casino Republicano" era la seu del Partit Federal Republicà i, evidentment i tal com acabam d'anunciar, entre altres tasques propies d'un partit, creà una escola; en canvi l'"Escola Democràtica Republicana" era fruit d'una associació que de fet no tenia cap altre tipus d'objectius que no fos el manteniment de la seva escola, si bé el seu qualificatiu de republicana i tot una sèrie de problemàtiques que sorgiren per l'actuació del seu vicepresident, Francesc Tomàs, ens fa pensar que entre les dues hi havia una coherència respecte al seu republicanisme i fins i tot respecte a les estratègies del moviment obrer. La meua afirmació es fonamenta en el fet de que la gran part dels obrers mallorquins rebutjaren el bakunisme de Tomàs, afil·liant-se al republicanisme federal, i en l'expulsió, per motius ideològics, de la Junta Directiva de

(15) "El Rayo", Domingo 27 de Febrero de 1870, any II, núm. 49, p. 4.

(16) Sobre Francesc Tomàs i Oliver cal consultar els següents treballs:

DURAN, M.: *Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca*, op. cit, pp. 257 a 270.

TERRASSA, J.: *Francesc Tomàs i Oliver. Apunts històrics sobre anarco-sindicalisme, a "Randa"*, núm. 8, Barcelona 1979.

GABRIEL, P.: *El moviment Obrero a Mallorca*. Ed. Curial, Barcelona 1973.

GABRIEL, P.: *Entorn del moviment obrer a Mallorca al segle XIX*, a "Randa", núm. 1, Barcelona 1975.

TERMES, J.: *Anarquismo y sindicalismo en España. La primera internacional*. Ed. Ariel, Barcelona 1972.

NETTLAU, M.: *La premiere internationale en Espagne*. Ed. Reidel, Puc, Drodrecht (Holanda) 1969.

TUÑON de LARA, M.: *El Movimiento obrero en la Historia de España*. Ed. Laia, Barcelona 1977, (Tomo I).

(17) "El Rayo" de 17 de Octubre de 1869, any I, núm. 30, p. 4.

l'Escola Democràtica, els primers dies del mes de juny de 1870, del seu vicepresident el mateix Tomàs, que per cert, ben prest, canvià de domicili tot instal·lant-se a València (sobre el 1872) ¹⁸.

Tal com deiem i malgrat els fins polítics ben definits a l'article 1er del reglament, (*"El "Casino Republicano" tiene por objeto principal propagar las ideas políticas que represente haciendo conocer al público y a sus asociados la bondad de las doctrinas democráticas coadyudando por todos los medios legales al triunfo de estas ideas y de estas doctrinas"* ¹⁹), els integrants del partit republicà manifestaren també un viu interès per l'educació tal com es recollia a l'article segon dels seus estatuts, presentats a l'Ajuntament de Ciutat l'1 d'Agost de 1869 pel seu president Joaquim Quetglas. De l'activitat instructiva del "Casino" ens parla M. Duran informant-mos que contava amb quatre sales per aquest quefer. A una d'elles s'impartia l'ensenyament primari; a un altre lliçons de música; també tenia cabuda l'educació física a un altre espai, i per últim, contava amb una biblioteca amb obres propagandístiques de la seva ideologia així com diversos periòdics ²⁰.

Evidenciam ara, i pel sentit que a la societat de l'època podien tenir les ensenyances de la ginnàstica i de la música, que els plantejaments pedagògics del "Casino", i des d'una perspectiva obrerista, no eren tan radicals com els de l'Escola Democràtica, essent, potser, aquest detall, el que ens pugui donar peu per intentar discriminar els dos centres. Així, sembla que el "Casino" i per tant el partit republicà, malgrat les connexions que mantenia amb el Centre Federal de Societats Obreres ²¹, es va anar orientant cap a perspectives més moderades per tal d'incloure en el seu si, elements originaris de la classe mitja i de professions liberals (la qual cosa, per cert, ja s'encarregà de criticar el sector obrer internacionalista que seguia a Tomàs), mantenint-se l'Escola Democràtica com una escola obrera gestionada, en tot cas no tant per membres de partit quant per elements integrats dins el moviment obrer, malgrat fos també de signe republicà.

De totes formes, l'activitat pedagògica de l'escola que mantenia el partit republicà fou també prou important; el seu director publicà, fins i tot, material per tal de enllestir de la millor forma possible les seves ensenyances juntament amb la ideologia que calia defensar: *"Ha visto la luz pública un nuevo método de lectura dispuesto por el ciudadano G. Ferrer, director de la escuela del Casino Central Republicano de Palma. Recomendamos al público dicho método; encierra todos los principios democrá-*

(18) Vegi's a J. TERRASSA: *Francesc Tomàs Oliver. Apunts històrics sobre anarco-sindicalisme*, op. cit., pp. 152 i 153.

GABRIEL, P.: *Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX*, op. cit., pp. 96 i ss.

(19) Reglament del Casino Republicano al Llegai 1505, document XXIX, a l'Arxiu Municipal de Palma.

(20) DURAN, M.: *Repercusiones de la revolución de 1868 en Mallorca*, op. cit., p. 215.

(21) GABRIEL, P.: *Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX*, op. cit.

ticos y es de gran utilidad para los niños, pues, en vez de las llamas del infierno y tantas otras tonterias, aprenden sus deberes de hombre"²². Les classes de l'escola del "Casino", malgrat el seu objectiu fos fonamentalment el d'un partit polític, assoliren una importància realment significativa ja que a principis de 1870, entre adults i nens, els seus alumnes arribaven a 200²³. Tal com anunciava "La Bocina", setmanari festiu, crític i satíric, aquestes escoles tenien realment un sentit social i de classe accentuada ja que es veia a l'ensenyament com una eina amb certa capacitat d'alliberament:

*"Debes pueblo apresurarte
a adquirir buena instrucción
y no tendrán ocasión
los malos para explotarte"*²⁴.

Crec que la notificació d'aquestes escoles complimenta un buit important en la nostra història de l'educació, minvada fins ara, de models educatius de tipus radical, malgrat els esforços i interrogants de molts d'investigadors per tal de "descubrir" influències d'escoles obreristes peninsulars a casa nostra. Fins ara, a Mallorca, —el cas de Menorca es diferent— no s'havien trobades escoles obreristes, i per tant, no es tenia ni tan sols coneixement de la hipotètica incidència de Ferrer i Guardia a l'Illa, incidència que ara, al menys a nivell pràctic, esteim en condicions de negar. Hi ha que tenir en compte que l'Escola Moderna de Ferrer i Guardia fou una experiència que s'inicià a Barcelona als primers anys del segle XX i que era una peça més dins l'ample moviment de la pedagogia d'esquerres catalana que per cert s'havia iniciat molts anys enrera, exactament a la dècada dels anys quaranta, que fou quan s'inauguraren les primeres escoles obreres a Espanya, (més concretament a Barcelona), "al margen de la Iglesia, el Estado y de los Municipios"²⁵, o sia, quan a Catalunya començà a esser present la burgesia. Paral·lelament, per trobar a Mallorca experiències parescudes, es tenia que estudiar l'època en que també es fa present la nostra burgesia, o sia, quan es possible l'aparició del fenomen de l'obrerisme urbà. Com varem demostrar ja fa anys, i mitjançant el fenomen de tipus educatiu, la presència de formes burgeses amb certa identitat i possibilitats de conformar-se com a classe dominant, es poden descobrir a l'Illa al voltant de l'any setanta²⁶, essent per tant aquesta data la clau per tal d'analitzar el fet obrerista dins la nostra educació. D'aquesta forma podem ara concretar l'escola anarquista que B. Delgado insinua per a Mallorca a la dècada del setanta²⁷; en efecte, el projecte internacionalista-educatiu que es considera a les "Actas

(22) "El Rayo" de Domingo 13 de Marzo de 1870, any II, núm. 51, p. 4.

(23) Vegi's "El Rayo", núm. 51 i 61, any II, 1870.

(24) "La Bocina", de 22 de Octubre de 1871.

(25) DELGADO, B.: *La Escuela moderna de Ferrer y Guardia*. Ed. Ceac, Barcelona 1979, p. 28.

(26) COLOM, A.J. y DIAZ, F.: *Educación y Sociedad en la Mallorca Contemporanea. La experiencia Institucionista*, op. cit.

(27) DELGADO, B.: *La escuela moderna de Ferrer y Guardia*, op. cit., p. 36.

de los Consejos y Comisión Federal de la Región Española”²⁸, no es va dur a terme a Mallorca ja que la persona amb certa identitat per tal de dur envant una empresa d'aquest tipus, Francesc Tomàs, vivia a València degut al seu carrec de Secretari General del Consell Federal de Treballadors, tot substituint a **Anselmo Lorenzo**²⁹.

Així, doncs, a Mallorca, no es troba present el moviment anarquista dins l'àmbit de l'educació ja que tanmateix l'obra de Tomàs que ben bé podria haver donat lloc a una pràctica pedagògica d'aquest tipus, es va desentrotllar a la península i aquí, a l'illa, la seva ideologia tengué una mínima significació ja que, tal com hem dit i demostren **J. Terrassa** i **Pere Gabriel** als seus treballs, els obrers que en un principi el seguien, ben prest i per una qüestió de mala administració econòmica d'una cooperativa, el varen abandonar rebutjant el bakunisme que ell representava i cercant consol i protecció ideològica a prop del republicanisme del partit federalista, i en tot cas, adequant-se a les idees socialistes ortodoxes. De totes formes, i tal com hem vist, això no implica que a Mallorca no es trobin experiències de pedagogia obrerista de signe esquerrà molt abans que a Menorca. Pel mateix motiu, i pel fracàs social de la nostra burgesia, —i l'Escola Mercantil de signe institucionista es una bona prova del que deim—, aquest tipus d'escola mai es tenien que haver cercat al voltant del segle XX, ja que, aleshores, el conservadurisme i l'església illenca havien recobrat plenament el control ideològic de la nostra societat, al manco en matèria educativa.

(28) Vegi's la transcripció i estudi fet per C. SECO, i publicat per la Universitat de Barcelona en 2 volums, l'any 1969.

(29) TERRASSA, J.: *Francesc Tomàs i Oliver. Apunts històrics sobre anarco-sindicalisme*, op. cit.

